FOR PARTICIPATION

ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА ДЕТСКО УЧАСТИЕ

Как да насърчаваме детското участие и демокрацията във формалните и неформалните детски заведения

Юли 2025 г. | ICDI

Съфинансирано от Европейския съюз

Благодарности

Инструментариумът TOY4Participation е разработен от Джулия Кортелези, Маргарет Кернан, Мариана Палазуелос, Хана Мачиелс, Зеенат Панникер и Йоанна Васила от Международните инициативи за детско развитие (ICDI), като част от проекта "TOY for Participation: "Овластяване на демократичната ангажираност и трансформация на общността чрез участие на децата в ранна възраст", съфинансиран от програмата CERV на Европейския съюз.

Специални благодарности на партньорите от консорциума TOY4Participation: Open Academy Step by Step (Хърватия), Partners for Democratic Change/Partners Hungary Foundation (Унгария), Associazione 21 Luglio и Cubo Libro (Италия), Centre for Education Initiatives - CEI (Латвия), Wide Open School (Словакия), Educational Research Institute (Словения), Labor and Health Social Initiatives (Украйна) и For Our Children Foundation (България), както и на ISSA Hub, които допринесоха с безценния си опит и знания за оформянето на съдържанието на този инструментариум.

https://www.reyn.eu/toy4inclusion/toy-for-participation/

Финансирано от Европейския съюз. Изразените възгледи и мнения принадлежат само на автора/авторите и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или Европейска изпълнителна агенция за образование и култура. Нито Европейският съюз, нито предоставящият орган могат да бъдат държани отговорни за тях.

© TOY4Inclusion, юли 2025 г.

Дизайн и оформление: ISSA - Международна асоциация "Стъпка по стъпка“

Предложено цитиране:

TOY4Inclusion (2025 г.). TOY4PARTICIPATION Toolkit (Инструментариум за ДЕТСКО УЧАСТИЕ): Как да насърчаваме детското участие и демокрацията във формални и неформални условия за ранно детство. Лайден

Съдържание

ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА ДЕТСКО УЧАСТИЕ 1

Част 1 | Разбиране на участието 8

Въведение: Защо участие, защо сега? 8

За какво е този инструментариум? 8

За кого е предназначено? 8

Проектът TOY4Participation 9

Работна дефиниция на участието в TOY4Participation 9

Как да използвате този Инструментариум 11

Основи: Участието като педагогическа и демократична практика 12

Участието на децата като право 12

Защо участието е важно в ранните години 13

Защо ангажирането на семействата в практики за участие е важно 13

Участието като основа на педагогиката, ориентирана към детето 14

Участие и демократична педагогика 17

Етични съображения и участие на деца 23

Възрастните като взаимно учещи в процеса и помощници 23

Ангажираност на общността 24

Важността на съвместния подход 25

Участие на всички деца 25

Начини за подпомагане на участието на всички деца: 26

Част 2 | Участие на практика 28

Разбиране на участието в различните възрастови групи 28

0-2 години | "Взаимодействам, следователно принадлежа" 28

3-6 години | "Аз изследвам, затова решавам" 30
7-10 години | "Представям си, следователно влияя" 31
Участието в ежедневната практика 32
От рутини към практики, основани на права 33
Създаване на среда, богата на възможности за избор 34
Използване на конфликтите и преговорите като демократични моменти 35
Групови дейности срещу индивидуален глас 36
Невербална и предвербална комуникация 37
Изграждане на приобщаващи култури: Език, увреждане, травма, миграция 38
Свързване на участието на децата с решенията в семейството и общността 39
Участие в изследвания, мониторинг и оценка 43
Диви педагогики* и малки деца чрез мозаечния подход 44
Детският глас и действеност в изследване за ученето между поколенията 45
От всекидневно участие към глас на общността 45
Част 3 | Задълбочаване на практиката: Рефлексия, ресурси и препратки 48
Инструменти за рефлексия и оценка 48
Контролен списък за всекидневни пространства 49
Насоки за водене на рефлексивен дневник 50
Начало на разговори с екипа и семейството 51
Инструменти за обратна връзка, съобразени с нуждите на детето и семейството 51
Матрица за планиране на участието 52
Ресурси и по-задълбочено учене 54
Конвенция на ООН за правата на детето (UNCRC), член 12 54
Платформата на ЕС за участие на децата 54
Моделът на Ланди за детско участие 55
Инструментариум за включване на деца от раждането до 5-годишна възраст в участие в процеса на вземане на решения 55
Наръчник "Слушай, действай и променяй" за участието на децата 55
Специфични за страната ресурси 56

7. Източници за допълнителна информация 57

8. Приложения 58

Приложение 1 - Речник на основните термини 58

Приложение 2 - Контролен списък за участие на децата, предназначен за практиците във формални и неформални институции за ОГРДВ 60

Приложение 3 – Добри практики 64

Приложение 4 - Насоки за обучение 65

Част 1: Разбиране на участието

Част 1 | Разбиране на участието

Въведение: Защо участие, защо сега?

За какво е този инструментариум?

Участието е начин на отношение към децата, който признава правото им да бъдат изслушвани, способността им да допринасят и мястото им на активни граждани тук и сега - то не е "добавка" или специален проект.

Настоящият инструментариум е предназначен да подпомогне специалистите, работещи с малки деца в неформални среди за ранно детско образование и грижи (ОГРДВ), да включат значимо участие в ежедневната си практика. Независимо дали работите в общностен център, хъб, група за родители и деца, мобилен хъб за работа с деца или междукултурен общностен център, този инструментариум е за вас. Той е ценен ресурс и за специалисти, работещи във формални услуги за ОГРДВ, детски градини и ясли, например, които искат да задълбочат познанията и разбирането си за детското участие и да намерят вдъхновение как да го насърчават в ежедневната си работа с малки деца и семейства.

Участието в този инструментариум включва:

- Всекидневни решения (с какво да се играе, как да се решават проблеми, как да се подреди пространството)
- Групови решения (как да разрешаваме конфликти, какви правила използваме, какви истории разказваме)
- Участие на общността (какво мислят децата за парковете, училищата, транспорта или безопасността)

Участието се осъществява под много форми - чрез движение, рисуване, жест, звук, игра, мълчание и думи. То се формира от взаимоотношенията, средата и възможностите.

За кого е предназначено?

Този инструментариум е предназначен за всички, които работят пряко с деца и семейства в неформални среди за ОГРДВ, включително:

- Педагози и фасилитатори, работещи в общността
- Работници в подкрепа на семейството и екипи за работа на терен

Доброволци и асистенти в местата за неформално обучение

Практици и специалисти в услуги с фокус върху игрите, междукултурни и междупоколенчески отношения

Не е необходимо да сте "експерт по участието". Този инструментариум ви помага да надграждате върху това, което вече правите - наблюдение, слушане, игра и грижа - и показва как тези ежедневни действия могат да се превърнат в мощни инструменти за приобщаване, действеност и учене.

Проектът TOY4Participation

Инструментариумът е разработен като част от проекта TOY4Participation - европейска инициатива, координирана от International Child Development Initiatives (ICDI). Проектът обединява партньори от България, Хърватия, Унгария, Италия, Нидерландия, Полша, Словакия, Латвия, Словения и Украйна. Той има за цел да засили пълноценното участие на децата в процеса на вземане на решения от раждането до 10-годишна възраст, особено в неформалните среди за ОГРДВ. TOY4Participation насърчава приобщаващи, междупоколенчески и междукултурни подходи, като гарантира, че дори най-малките деца и тези от маргинализирани групи получават подкрепа, за да изразяват своите възгледи и да влияят на учебната си среда. Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез програмата CERV (Граждани, равенство, права и ценности).

Работна дефиниция на участието в TOY4Participation

Въз основа на теориите, ценностите и практиките, представени в този Инструментариум и обсъдени между партньорите на TOY4Participation, работното определение и подходът към участието в TOY4Participation са следните:

Участието е:

- **Приобщаващо и базирано на взаимоотношения:** корени се в топлите, реципрочни взаимодействия между децата и възрастните, включително техните семейства
- **Вербално и невербално:** зачитане на многото езици на изразяване - от плач и посочване до рисуване и разказване на истории

- **Ежедневно и постоянно:** вградено в ежедневието, ритуалите и спонтанните срещи, а не само в специални проекти.
- **Вградено както в структурирани образователни среди, така и в неформални, общностни пространства:** като Хъбове, общностни центрове или групови събирания вкъщи

В това определение се признава, че участието не означава да се даде на децата власт над възрастните, а по-скоро да се създадат значими възможности децата да бъдат чути, взети на сериозно и въвлечени в оформянето на техния опит, с активното участие и подкрепа на техните семейства.

Ето защо в неформалното ОГРДВ специалистите подкрепят участието чрез:

- създаване на топли, изпълнени с доверие отношения
- наблюдаване на детските сигнали, ритъм и рутина
- насърчаване на идеи чрез отворени въпроси и материали
- документиране и споделяне на това, което децата изразяват
- застъпничество за мнението на децата в рамките на по-широката услуга или общност.

Както е показано в този документ, участието може да се осъществи чрез избор на играчка, групов проект за местен парк или рисунка, която предизвиква диалог в общността. Най-важното е възрастните да вярват, че децата имат какво ценно да кажат, и да създават условия за разгръщане на техните гласове и взаимоотношения.

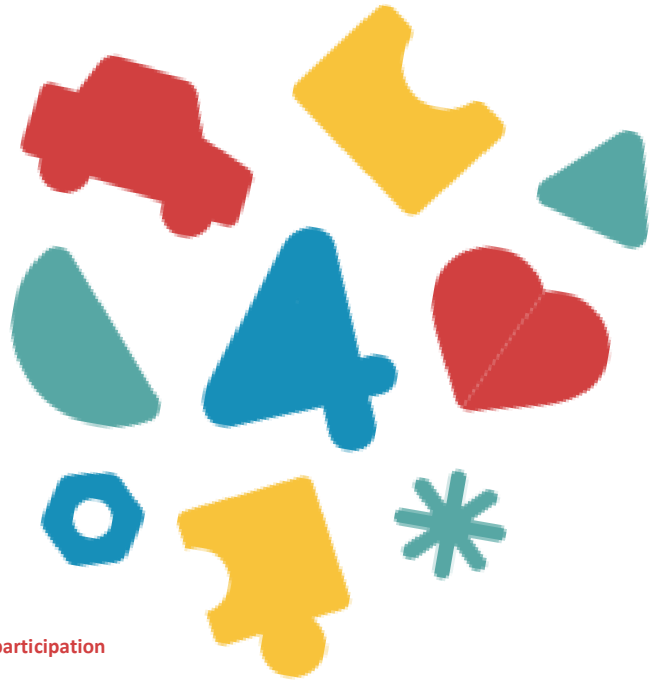

Как да използвате този Инструментариум

Този инструментариум съчетава теория, практика и конкретни инструменти. Основната част на инструментариума е организирана в три части:

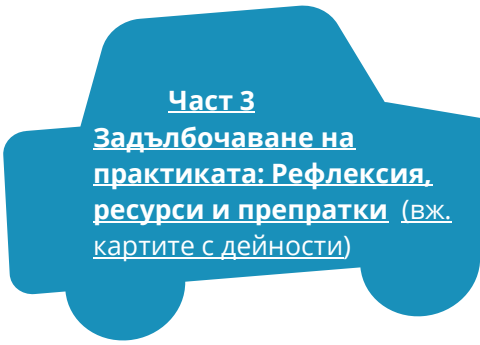

Раздел 1 въвежда и дефинира концепцията за участие в ранното детство

В **раздел 2** се разглеждат педагогическите и основаните на правата основи на участието

В **раздел 3** се определят подходящи за развитието подходи към участието по възрастови групи (0-2 г., 3-6 г., 7-10 г.)

В **раздел 4** се споделят практики за включване на участието в ежедневието.

Раздел 5 включва инструменти за рефлексия, оценка и планиране на участието

Раздели 6-8 предлагат казуси, ресурси, препратки и предложения за обучение.

Това не е наръчник, който трябва да се чете от корица до корица. Можете да се потопите в разделите, да разпечатате картите с дейности, да разсъждавате с колеги или да адаптирате инструментите за собствената си среда.

Основи: Участието като педагогическа и демократична практика

Участието на децата като право

Участието на децата е активното и смислено ангажиране на децата в решения, дейности и инициативи, които оказват влияние върху техния живот. То е основно право, описано в член 12 от Конвенцията на ООН за правата на детето (UNCRC, 1989 г.). В него се посочва, че децата трябва да имат право да изразяват свободно своите възгледи по всички въпроси, които ги засягат, като на техните мнения се отдава необходимото значение в съответствие с тяхната възраст и зрялост.

Конвенция на ООН за правата на детето - член 12

Всяко дете има право да изразява своите възгледи, чувства и желания по всички въпроси, които го засягат, както и да бъде разглеждано и приемано сериозно. Това право се прилага по всяко време, например по време на имиграционни процедури, решения за настаняване или в ежедневния живот на детето у дома.

Член 12 осигурява важна основа за практиката, политиката и научните изследвания, включително в областите на формалното и неформалното образование и грижи в ранна детска възраст (ОГРДВ). В него се признава, че децата са носители на права от самото си раждане, като се потвърждава, че:

- децата не са пасивни получатели на грижи и образование
- техните гледни точки са важни
- възрастните са длъжни да ги изслушват и да им отговарят.

Следователно на малките деца се гледа като на компетентни социални участници и носители на права, които могат да изразяват своите възгледи, да влияят на средата, в която се обучават, и да допринасят за формирането на своите общности по начини, подходящи за тяхната възраст, способности и културен контекст.

Защо участието е важно в ранните години

Когато малките деца участват пълноценно във вземането на решения и в ежедневието, те придобиват важни умения и самочувствие. Участието подпомага:

- **Учене и мислене** - Децата развиват любопитство, креативност и умения за решаване на проблеми чрез изследване и вземане на решения.
- **Език и общуване** - Говоренето за избори и споделянето на идеи спомага за изграждането на речников запас и социални умения.
- **Увереност и благополучие** - Изслушването кара децата да се чувстват сигурни, ценени и уважавани.
- **Социално и емоционално развитие** - Участието изгражда съпричастност, сътрудничество и устойчивост.
- **Приобщаване и равнопоставеност** - Всички деца, включително тези с увреждания или от маргинализирани групи, имат възможност да дадат своя принос и да чувстват принадлежност.
- **По-силни взаимоотношения** - Участието задълбочава доверието между децата, семействата и специалистите.
- **Активно гражданство** - Ранното участие изгражда навици за справедливост, отговорност и ангажираност - подготвя децата да бъдат активни членове на своите общности.

Започвайки още от раждането, дори и по малък начин, участието помага на децата да се превърнат в уверени, способни и активни хора.

В обобщение, зачитането и включването на семействата в практиката на участието обогатява възможностите на децата да споделят мнението си в различни среди.

Защо ангажирането на семействата в практики за участие е важно

Участието на малките деца в ОГРДВ не се случва изолирано. То е дълбоко вградено във взаимоотношенията със специалистите и членове на семейството. Ето защо зачитането на правото на децата на участие означава и признаване на ролята на семействата като преводачи, посредници и защитници на променящите се възгледи на децата, особено за най-малките и най-уязвимите.

Това означава, че когато подкрепят участието, специалистите трябва да се вслушват не само в децата, но и в знанията и прозренията на техните семейства. Тази тристранна връзка на изслушване между деца, хората в обгрижваща роля и специалистите осигурява емоционално сигурна, непрекъсната и културна основа, от която децата се нуждаят, за да изразяват себе си и да участват пълноценно

*Вж. също подраздел "**Възрастните като съ-учещи и помощници**".*

Участието като основа на педагогиката, ориентирана към детето

Участието в ранна детска възраст не е просто слушане и изразяване на мнение, а е свързано с начина, по който децата изследват, осмислят и взаимодействат със своя свят. Педагогическите теории, които наблягат на участието, разглеждат активното участие в социални и културни практики като двигател на ученето и развитието на децата.

Изтъкваме няколко от най-известните от тези теории и подходи.

Лев Виготски - Социокултурна теория

Руският психолог Лев Виготски (1896-1934 г.) е един от първите, които подчертават, че ученето и развитието на децата започват чрез социални взаимодействия и по-късно се усвояват като индивидуална мисъл. Той също така изтъква играта като основен източник на обучение. *Социокултурната теория на* Виготски предлага децата да учат чрез насочено участие с по-знаещи други хора, като учители или връстници. Той вдъхновява преминаването към релационни и динамични подходи на преподаване, които подчертават съвместното конструиране, диалога и участието. Тези характеристики са очевидни в много учебни рамки и подходи за ОГРДВ (вж. карето по-долу) (Hedges & Cullen, 2011 г.).

Алисън Кларк - Мозаечен подход

Изследователката в областта на образованието Алисън Кларк разработва в края на 90-те години на XX век в Англия **Мозаечния подход** (Clark, 2017). В него се признава, че малките деца се ангажират най-добре чрез игрови методи, разказване на истории с участие и структурирани диалози, които зачитат техните развиващи се способности. Подходът предлага креативна рамка за изслушване на гледните точки на малките деца в услугите за ранно детско развитие чрез разговори (структурирани диалози), разходки (обиколки на

средата/услугите за идентифициране на предпочитани места за игра), създаване и съвместно обсъждане и преглед.

Вижте Педагогическа карта 3: Мозаечен подход

Лаура Ланди - Модел на участие на Ланди

Моделът за участие на Ланди, разработен през 2007 г. от Лора Ланди (Lundy, 2007), професор по правата на децата в Кралския университет в Белфаст, се използва широко в цяла Европа. Той предлага практическа рамка за прилагане на член 12 и в ранните детски заведения. Моделът очертава четири компонента:

Модел на участие на Ланди

Този модел представлява начин за концептуализиране на член 12 от КООНПД, който има за цел да насочи вниманието на лицата, вземащи решения в областта на образованието, към отделните, макар и взаимосвързани елементи на разпоредбата. Четирите елемента са подредени в рационален хронологичен ред:

- **Пространство:** На децата трябва да се предоставят безопасни, приобщаващи възможности за формиране и изразяване на тяхното мнение
- **Глас:** Децата трябва да бъдат улеснени да изразяват мнението си
- **Аудитория:** Мнението трябва да бъде изслушано
- **Влияние:** Мнението трябва да води до промяна

1. **Пространство:** На децата трябва да се предоставят безопасни и приобщаващи възможности за формиране и изразяване на техните възгледи. Това може да бъде кът с материали с отворен отговор, тихо място за размисъл или гъвкаво време в групови дейности.
2. **Глас:** Децата се нуждаят от подкрепа, за да предават идеите си. Това означава да се използват различни средства (рисуване, движение, разказване на истории), да се отчитат невербалните сигнали и да се адаптират към езиковите различия или различията в развитието.
3. **Аудитория:** Изявите на децата трябва да бъдат активно изслушвани от възрастни, които имат право да действат. Това включва създаване на ритуали за изслушване, документиране на детските гласове и споделяне на техните идеи със семействата и лицата, вземащи решения.
4. **Влияние:** Участието е значимо, когато идеите на децата водят до видима промяна. Това може да означава адаптиране на оформлението на стаята, избор на следващия групов проект или влияние на техните рисунки върху събитие на общността.

В ранните години този модел е най-добре да се разбира като цикъл, а не като контролен списък. Четирите измерения се подсилват взаимно и се развиват с практиката. В неформалната среда тези измерения са най-ефективни, когато семействата също са поканени на всяка стъпка, като съ-творци на пространството, поддръжници на детските гласове и партньори в отразяването и реагирането на детския принос.

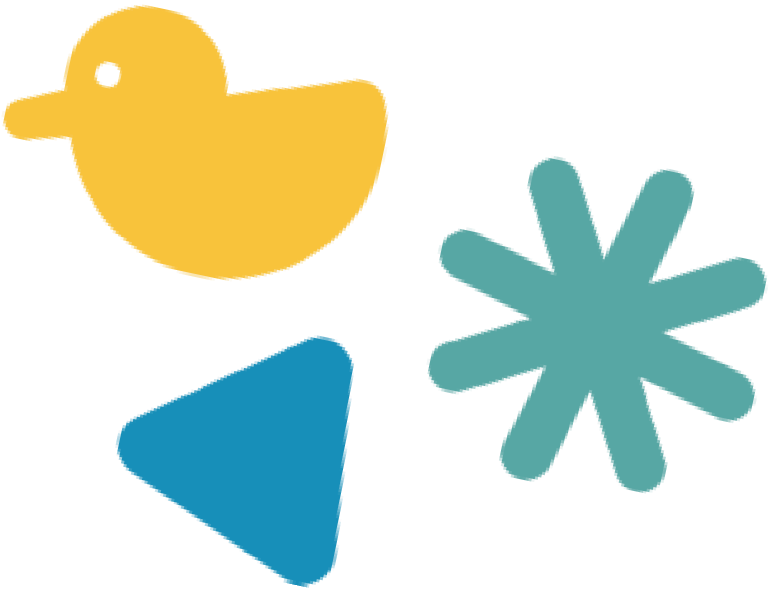

Участие и демократична педагогика

Както е видно от описаните по-горе теории и модели, участието е израз на демократичната педагогика в ранното детство. В практиката на ОГРДВ то се изразява в представителство, принадлежност и съвместно изграждане:

Важно е да се отбележи, че участието не е задача (или дейност), която трябва да се отбележи, а позиция, която възрастните заемат.

Вижте подраздел "Възрастните като съ-учещи и помощници".

То изисква от педагозите да възприемат децата като способни да допринасят и да оформят съответно средата за ОГРДВ и отношенията със семействата.

Тези ценности са отразени в много **учебни рамки за ОГРДВ**, някои от които са описани накратко по-долу.

Подходът Реджо Емилия (Италия)

Подходът Реджо Емилия е образователна философия, основана на образа на малкото дете със силен потенциал за развитие и субект с права. В образователното пространство и на децата, и на възрастните се дава възможност да растат, да си сътрудничат и да се развиват - да реализират пълния си потенциал като интелигентни, творчески и цялостни личности. Ученето се разглежда като споделено пътуване към открития, изразяване и възможности, основано на взаимно уважение и вяра в човешкия потенциал.

Основните компоненти включват:

- **100-те езика на едно дете:** убеждението, че децата могат да реализират потенциала си по много начини, когато имат достъп до подходяща учебна среда. Самоизразяването е първостепенна ценност. Децата се подкрепят в представянето на техните преживявания по символичен и артистичен начин.
- **Средата като *"трети учител***": учебната среда се възприема като образователна и е проектирана така, че да бъде естетически и интелектуално стимулираща. Наличните материали и предмети са примамливи и стимулират ангажираността и изследването. Педагозите се насърчават да предоставят "*провокации*", отворени подобрения, които провокират любопитството и въображението на децата и стимулират идеите, мисленето и въображението.

Учебна програма за ранно обучение Te Whāriki (Нова Зеландия)

Учебната програма Te Whāriki е учебната програма за ранно детство на Аотеароа (Нова Зеландия), основана на маорските ценности и холистична, социокултурна визия за обучението. Публикувана за първи път през 1996 г. и преработена през 2017 г., тя предоставя двукултурна рамка, която поставя децата като компетентни и уверени учащи, които активно оформят собствения си път на учене.

Участието е основен принцип, заложен както във философията, така и в ежедневната практика. Децата избират пътища за учене въз основа на своите интереси, подкрепяни от педагозите като фасилитатори. Взаимоотношенията с връстниците, педагозите и семействата заемат централно място, като ученето се изгражда съвместно между поколенията и културите. Отличителна маорска местна образователна пътека – Te Whāriki a te Kōhanga Reo (учебната програма на маорски език, която определя образователните основи, подхода и практиките на Kōhanga Reo) – подкрепя образователни среди за пълно езиково потапяне на маорски език.

Основните компоненти включват:

- **Овластяване (Whakamana**): Учебната програма насърчава самостоятелността и оценява активното участие на децата в оформянето на техния учебен път. Тя признава правото им да изразяват мнение и да вземат решения по въпроси, които ги засягат.
- **Цялостно развитие (Kotahitanga):** Развитието на децата се разглежда в неговата цялост - духовно, емоционално, физическо, интелектуално и културно - като участието се разглежда като преплетено във всички аспекти на тяхното развитие.
- **Семейство и общност (Whānau Tangata):** Семействата се разглеждат като партньори в обучението. Учебната програма ги приканва да се включат в педагогическия процес, като съвместно с децата и педагозите изграждат учебния процес.
- **Взаимоотношения (Ngā Hononga):** Уважителните, реципрочни взаимоотношения са в основата. Децата се насърчават да участват в съвместно вземане на решения, диалог и съвместни игри.

Aistear, Рамка на учебната програма за ранно детство (Ирландия)

Aistear е националната учебна програма за ранно детство в Ирландия за деца от раждането до шестгодишна възраст. Тя се използва в детски градини, ясли и групи за игра и се основава на възгледа за децата като компетентни, любопитни и активни участници в собственото си обучение.
Въведена за първи път през 2009 г. и актуализирана през 2024 г., Aistear подкрепя ученето, ръководено от децата, чрез ежедневни преживявания, като педагозите действат като фасилитатори, които насочват, наблюдават и реагират. Рамката е изградена около четири взаимосвързани теми: **Благополучие**, **Идентичност и принадлежност**, **Общуване** и **Изследване и мислене**, които насърчават участието, себеизразяването и действеността.

Ключовите компоненти включват:

- **Учене, ръководено от детето:** Децата сами инициират и направляват своята игра и изследване, подкрепяни от богата и отзивчива среда.
- **Ролята на възрастния:** Педагозите създават приобщаващи, демократични пространства, в които гласовете на децата определят учебния опит.
- **Цялостни теми:** Ученето е интегрирано в емоционални, социални, когнитивни и комуникативни области и се корени в ежедневието на децата.

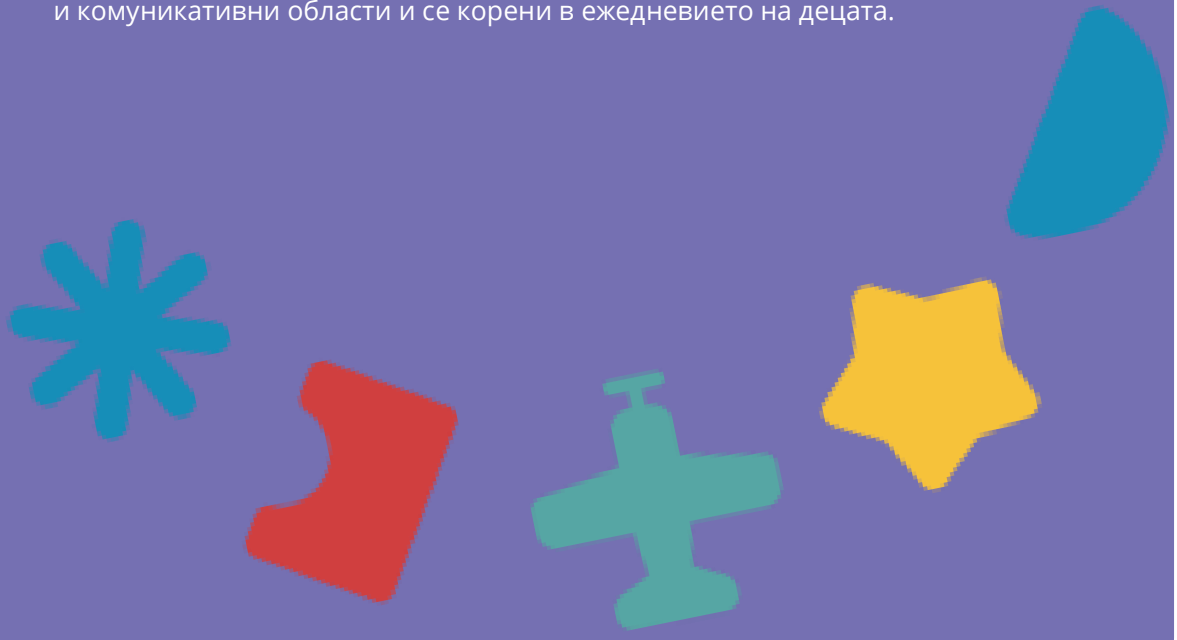

Дете-центрирани, демократични класни стаи в предучилищна възраст: Подходът "Стъпка по стъпка“

Подходът "Стъпка по стъпка", разработен от фондация "Отворено общество", развит от ISSA и прилаган в Европа, Азия и Северна и Южна Америка, подпомага развитието на демократични предучилищни класни стаи, ориентирани към детето. Той се основава на убеждението, че малките деца са активни и способни ученици и че качественото образование в ранна детска възраст трябва да бъде приобщаващо, включващо и зачитащо многообразието.

Подходът насърчава споделеното вземане на решения, откритата комуникация и критичното мислене от най-ранна възраст. Учителите действат като фасилитатори и съученици, като работят в партньорство с децата и семействата. Класните стаи са проектирани така, че да насърчават самостоятелността, сътрудничеството и размисъла, като насърчават децата да поемат инициатива, да изразяват мнението си и да участват в живота на групата.

Основните компоненти включват:

- **Демократична среда за учене:** Класните стаи функционират като общности, в които изборът, гласът и правата на децата са в центъра на ежедневната практика.
- **Ангажираност на семейството:** Семействата се възприемат като партньори в образователния процес, които допринасят за планирането и обмислянето.
- **Рефлексивна педагогическа практика:** Педагозите участват в непрекъснато професионално развитие, насочено към равнопоставеността, участието и действеността на детето.

Примери за практики на участие от подхода "Стъпка по стъпка

1. **Сутрешен кръг: Ежедневен ритуал за изразяване на мнение и принадлежност**

Сутрешният кръг е структурирана, но гъвкава ежедневна среща, с която се открива денят в детската градина. То осигурява безопасно, предвидимо пространство, в което всяко дете е **видяно, чуто и оценено**, насърчавайки силно чувство за **принадлежност и общност**. Той отразява основния демократичен принцип, че **всеки глас е важен**.

Практики:

- Децата се поздравяват помежду си и с учителя по уважителен за културата начин
- Използване на **"говорещи предмети**" (напр. мека играчка, която се подава, за да се сигнализира за смяната на реда)
- Учителите задават въпроси с отворен край, като насърчават диалога
- Децата допринасят за планирането на деня и отразяването на предишни дейности
- Споделено вземане на решения (напр. избор на песни, избор на помощници)

Сутрешните кръгове създават климат на **уважение, емоционална безопасност и действеност**. Децата се учат да **преговарят**, да изразяват предпочитания и да развиват емпатия. С течение на времето се възпитават **критично мислене**, **общуване** и **сътрудничество - все** основни умения за демократична ангажираност през целия живот.

2. **Семействата в класната стая: Изграждане на доверие, споделяне на властта**

Тази практика включва покана към родителите и полагащите грижи да участват активно в учебната среда, не само като посетители, но и като **ко-учители и културни дейци**. Тя укрепва **връзката между дома и училището**, подсилва обучението и моделира приобщаващи и уважаващи партньорства.

Практики:

- Организиране на **"Семейни петъци"**, в които родителите водят дейности или споделят традиции
- **Отваряне на вратите на класните стаи** за наблюдение или неофициално посещение

Етични съображения и участие на деца

За да се гарантира, че участието е безопасно, приобщаващо и изпълнено с уважение, Съветът на Европа очертава девет етични стандарта:

1. **Прозрачност и информираност:** Децата и семействата трябва да знаят какво означава участието и как ще бъдат използвани техните мнения.
2. **Доброволност:** Децата никога не трябва да бъдат принуждавани да участват. Съгласието може да бъде изразено чрез интерес, ангажираност или избор да не участват.
3. **С уважение:** Възрастните ценят това, което децата казват и показват. Това означава да се реагира, без да се осмиват или отхвърлят.
4. **Уместност:** Децата са ангажирани с въпроси, които са важни за тях - от избора на закуска до безопасността в квартала.
5. **Подходящи за деца:** Методите на участие трябва да са съобразени с възрастта, развитието и културната среда на децата.
6. **Приобщаване:** Всички деца, независимо от техните способности, произход или език, трябва да могат да участват.
7. **Подкрепени от обучение:** Възрастните се нуждаят от подкрепа, за да развият умения за участие като слушане, улесняване и размисъл.
8. **Безопасност и чувствителност към риска:** Безопасността трябва да бъде заложена. Участието никога не трябва да излага децата на риск от увреждане.
9. **Отговорност:** Обратната връзка е важна. Децата трябва да знаят как техният принос влияе върху решенията и да участват в последващите действия.

Тези принципи предпазват от формално и повърхностно участие и подпомагат устойчивото вграждане на участието в етична и рефлексивна практика. Те също така предлагат рамка за ангажиране на семействата по активен начин, като гарантират прозрачност, приобщаване и чувствителност към техните притеснения и гледни точки.

Възрастните като взаимно учещи в процеса и помощници

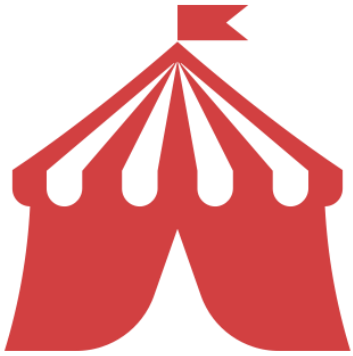

Участието в ранното детство зависи от нагласите и поведението на възрастните (специалисти, учители, родители и полагащи грижи). Те не са пасивни наблюдатели или дистанцирани експерти; те са съ-учещи, съавтори в проектирането и съавтори в отразяването. Да бъдеш съдействащ означава да разпознаваш кога да се отдръпнеш, кога да поставиш основи и кога да действаш. Изисква се смирение, любопитство и смелост, за да се споделят правомощията за вземане на решения с децата, а също и със семействата. Когато специалистите работят в партньорство със семействата, те обогатяват контекста на участието на децата и създават последователна, грижовна среда в дома и общността.

Всъщност родителите и лицата, полагащи грижи, са първите и най-значими фактори, които подпомагат участието на децата. Тяхното участие укрепва чувството за действеност на децата и насърчава участието им у дома и в общността. Родителите дават възможност за участие на децата, като:

- Насърчават вземането на решения у дома, като позволяват на децата да избират дейности, по време на хранене и по време на рутинни дейности.
- Подкрепят участието в средата за ранно обучение, като работят заедно с педагозите за създаване на подходи, ориентирани към детето.
- Действат като застъпници за участието на децата си в училищните съвети, средите за ОГРДВ, местните инициативи и извънкласните дейности.
- Активно участие в събития и изграждане на взаимоотношения с доставчиците на услуги в областта на ОГРДВ, учителите и доброволците чрез родителски асоциации.

Ангажираност на общността

Членовете на общността, включително местни лидери и лица, вземащи решения, библиотекари, учители и културни дейци, също допринасят за участието на децата с:

- осигуряване на публични пространства, където малките деца могат да играят, да общуват и да участват във вземането на решения.
- включване на гледната точка на децата в градското планиране и развитието на общността и гарантиране, че детските площадки, парковете и обществените пространства отразяват техните нужди.
- насърчаване на участието на различни поколения, при което по-възрастните членове на общността се включват в дискусии и съвместни проекти с малки деца. Това

взаимодействие може да се осъществява чрез серия от дейности, като например изкуства и занаяти, изграждане на умения като градинарство и решаване на пъзели (TOY in Action, 2014).

Важността на съвместния подход

За да бъде ефективно участието на децата, трябва да има взаимодействие между специалистите, семействата и общностите. Училищата, центровете за ранно детско развитие и обществените организации трябва да работят заедно, за:

- разработване на общи стратегии за включване на децата в процеса на вземане на значими решения.
- създаване на механизми за обратна връзка, чрез които децата да виждат въздействието на своя принос.
- насърчаване на културна промяна към включване на гласа на децата във всички аспекти на социалния живот.

Чрез включването на детското участие в множество области възрастните могат да гарантират, че гледните точки на малките деца се признават, оценяват и вземат под внимание както в ежедневния опит, така и в по-широките процеси на вземане на решения.

Участие на всички деца

Всички деца имат право на участие, но някои от тях могат да се сблъскат с повече пречки от други. Ето защо трябва да се обърне специално внимание на децата, които често са изключени - не защото им липсват способности, а защото средата, системите или нагласите около тях все още не подкрепят пълноценното им участие. Чрез коригиране на начините на работа става възможно да се създадат пространства, в които всички деца са включени, уважавани и изслушвани.

Деца, които могат да се сблъскат с допълнителни пречки - и защо:

- **Децата с увреждания** могат да бъдат изключени, ако пространствата, инструментите или методите за комуникация не са достъпни. Възможно е да не им се предлагат времето, инструментите или доверието, от които се нуждаят, за да покажат своите идеи и предпочитания.
- **Децата от семейства с ниски доходи или от маргинализирани среди** може да нямат достъп до същите ресурси или безопасни пространства. Икономическият стрес и социалната стигма могат да ограничат участието им или да ги накарат да се чувстват нежелани.

- **Децата бежанци и мигранти** често се сблъскват с езикови бариери, непознати порядки или културни различия. Някои от тях може да се справят с травма или нестабилност, което се отразява на това как и кога се чувстват в безопасност, за да изразят себе си.
- **Момичетата** могат да се сблъскат с културни очаквания, които ограничават свободата им да изразяват мнение или да поемат лидерски роли, особено в публична или групова среда. В някои общности от тях може да се очаква да поемат отговорности, типични за възрастните, на твърде ранна възраст.
- **Съвсем малките деца (0-5 години)** често биват пренебрегвани, тъй като все още не могат да говорят ясно. Но те общуват - чрез игра, движения, изражения на лицето и други сигнали - и имат идеи и предпочитания, които си струва да бъдат изслушани.

Начини за подпомагане на участието на всички деца:

- Използвайте визуални средства, жестове и предмети, за да включите децата, които не говорят вербално или все още учат езика.
- Създайте безопасни, приветливи пространства, където всяко дете всяко дете има усещане за принадлежност.
- Поканете семействата да споделят културни практики, истории или думи, за да изградите доверие и връзка.
- Отделете време за разговори на четири очи или за тихи размисли, особено за срамежливите деца.
- Противопоставяйте се на половите стереотипи, като предлагате равни шансове за лидерска роля, изследване и изразяване на идеи.
- Използвайте играта, музиката, движението и рисуването като начини за изразяване на мисли и чувства от най-малките деца.
- Работете в партньорство със семействата, за да разберете нуждите, силните страни и предпочитаните начини на общуване на всяко дете.

Това е краят на част 1 от Наръчника. Запознахте се с определенията за участие и защо то е важно в живота на всички деца. Бяха очертани и основополагащите принципи на участието в неформалното и формалното ОГРДВ и как те са свързани с педагогическата и демократичната практика. Фокусът на Част 2 от Инструментариума е участието в ежедневната практика с деца на различна възраст и като част от ежедневните рутинни дейности в неформалното ОГРДВ

Част 2 | Участие на практика

Част 2 | Участие на практика

Разбиране на участието в различните възрастови групи

Участието в ранна детска възраст трябва да бъде съобразено с развитието и да се основава на взаимоотношенията на детето, особено с непосредствената му среда. Децата от раждането до 10 години изразяват себе си, отнасят се към другите и се ангажират с околната среда по много различни начини в зависимост от възрастта, опита и индивидуалните си потребности. На всички етапи способността им да участват се подкрепя от сигурността, доверието и надграждащата подкрепа, предлагани от техните семейства и полагащи грижи.

Този раздел очертава как може да изглежда пълноценното участие в три възрастови групи: 0-2 години, 3-6 години и 7-10 години.

Разделът за всяка възрастова група включва:

- Съображения, свързани с развитието
- Основни форми на общуване
- Ролите на възрастните и семейството

Вдъхновени от информацията и изследванията, представени в Част 1: Раздел 2, всяка възрастова група е описана с твърдение, което илюстрира възможностите за участие на децата на всеки етап.

0-2 години | "Взаимодействам, следователно принадлежа"

Съображения, свързани с развитието:
На този етап децата изграждат основите на доверието, привързаността и общуването. Развитието на мозъка е бързо, а ученето се определя от сетивното изследване и отзивчивите взаимоотношения с познати възрастни. Според Общ коментар № 7 на Комитета на ООН по правата на детето дори най-малките деца са способни да формират и изразяват възгледи и трябва да бъдат подкрепяни в това, често с помощта на хората, които полагат грижи за тях.

Как участват деца от 0 до 2 години

- Чрез плач, бърборене, смях, вокализация, а някои започват да използват думи.
- Чрез изражението на лицето и движенията на тялото
- Като изследват предметите със сетивата си и насочват вниманието си
- Като търсят и реагират на познати лица
- В съвместно регулирани рутинни и споделени дейности.

Роля на възрастния и семейството

- Да следват поведението на детето в игрите и ежедневните взаимодействия
- Наблюдавайте внимателно, за да разберете сигналите и израженията
- Съвместно с детето регулирайте рутинните дейности, като укрепвате сигурността и предвидимостта
- Предлагайте прости, възможности за избор с помощта на жестове, картинки или предмети
- Отразяване и обозначаване на емоционални състояния
- Споделяйте наблюденията със семействата и ги канете да споделят своите виждания.

Забележка: Семействата са важни партньори в разбирането на сигналите на много малките деца. Участието включва съвместно изслушване на бебета и малки деца между практикуващия и родителя или лицето, полагащо грижи.

Вижте картите с дейности за възрастова група 0-2 години за примери и стратегии

3-6 години | "Аз изследвам, затова решавам"

Съображения, свързани с развитието:

На този етап децата развиват езика, въображението и самостоятелността си. Те все повече се стремят да правят избор, да изразяват предпочитания и да участват в социални преговори. Според Aistear (ирландската рамка на учебната програма за ОГРДВ) децата на възраст 3-6 години процъфтяват в среда, в която са подкрепяни да водят, изследват и изразяват.

Как участват децата на възраст 3-6 години

- **Чрез разказване на истории, рисуване, ролеви игри и песни**
- **Приемане на ред, договаряне на роли и решаване на проблеми с връстници**
- **Като изразяват мнението си относно правилата в групата, преходите и учебната среда.**
- **Като изразяват предпочитанията си по отношение на материалите, игрите и рутинните процедури**
- **Като отразяват преживяванията си с думи и символично представяне**

Роля на възрастния и семейството

- **Осигуряване на време и пространство за самостоятелно изследване**
- **Подкрепят словесното и символичното изразяване**
- **Документиране и преразглеждане на идеите на децата заедно със семействата**
- **Поканете семейни истории, традиции и домашен опит.**
- **Поставяйте отворени въпроси и предлагайте смислен избор**

Бележка: Специалистите и семействата трябва да работят заедно, за да забележат възникващата действеност на децата. Разговорите със семействата могат да осигурят по-дълбоко вникване в това, което е важно за тях.

Вижте картите с дейности за възрастова група 3 - 6 години за примери и стратегии

7-10 години | "Представям си, следователно влияя"

Съображения, свързани с развитието:

Децата в този възрастов диапазон започват да мислят по-логично, да съчувстват по-дълбоко и да проявяват по-голям интерес към справедливостта, правилата и сътрудничеството. Те също така започват да възприемат себе си като част от един по-широк свят.

Как участват децата от 7 до 10 години

- **Като инициират и ръководят групови проекти**
- **Чрез дискусии, разказване на истории, съставяне на карти и водене на преговори**
- **Като оценяват и преработват пространства, процедури или групови норми**
- **Чрез рисуване, фотография, представяне и писане.**
- **Чрез предоставяне на обратна връзка и участие в механизмите за вземане на решения.**

Роля на възрастните и семейството

- **Улесняване на съвместни проекти и решаване на проблеми**
- **Свързване на приноса на децата с действията на общността**
- **Насърчаване на критичното мислене и размисъл**
- **Включете децата и семействата в съвместна оценка и обратна връзка (вж. раздел 6)**

Забележка: Семействата могат да подкрепят участието на по-големите деца, като засилват приноса им у дома, застъпват се заедно с тях и поставят мост между гласа на детето и по-широките системи.

Вижте картите с дейности за възрастова група 7-10 години за примери и стратегии.

Следващият раздел, „**Участието във всекидневната практика**", описва многото начини, по които участието може да бъде вградено в ежедневието, рутината и взаимоотношенията,

като се фокусира върху неформалните среди за ОГРДВ. Ще намерите съвети, стратегии и примери, от които да избирате за различни ситуации.

Участието в ежедневната практика

Участието на децата в неформалното ОГРДВ не е необходимо да бъде специално събитие или отделна дейност. То може и трябва да бъде вградено в ежедневния ритъм, рутината и взаимоотношенията, които определят света на детето. В този раздел разглеждаме как участието се осъществява чрез обикновени моменти и ежедневни практики, особено в **неформални и базирани в общността среди** като центровете за игра, където децата и семействата присъстват заедно.

Този подход се основава на педагогиката на взаимоотношенията и на рамка, основана на правата, която разглежда малките деца като компетентни, създаващи смисъл, а техните семейства - като партньори в участието. В центровете за игра и подобни неформални среди участието не се отнася само до индивидуалното изразяване, а до динамиката между децата

и техните семейства и до начина, по който те създават съвместно, размишляват и участват в споделени решения с практиците.

От рутини към практики, основани на права

Рутинните дейности осигуряват предвидимост, безопасност и структура, но също така предлагат значими възможности за участие, което става по-силно и ефективно, когато е вградено в ежедневните практики (Horgan, 2024). Знанията, които се придобиват чрез опита, имат по-силно въздействие върху развитието на децата. Когато рутинните дейности се разглеждат като моменти на участие, а не само като функционални, децата получават възможност да съ-конструират своя ежедневен опит.

Примерите за това включват:

- **ритуали за поздрав, при които децата избират как да се поздравят**
- **време за закуска, когато децата помагат за приготвянето, разпределянето или избора на продукти**
- **станции за освежаване, където децата избират кога и какво да пият през деня**
- **кръгове за сбогуване, в които децата размишляват върху това, което са харесали или научили през деня.**

Семействата могат да затвърдят тези рутинни практики у дома и да споделят ценна информация за зоните на комфорт, сензорните предпочитания или възникващите интереси на децата, като по този начин повишават последователността в различните среди.

Вижте повече за това какво е детско участие и – какво то не е в Педагогическа карта 2

В програмата "Стъпка по стъпка" децата участват в ежедневни дейности като сутрешни кръгове, класни събрания и проектно базирано обучение, където те създават съвместно правила, гласуват за дейности и размишляват върху споделени преживявания, като развиват силно чувство за глас и действеност и култивират демократични ценности и процедури. (Повече информация за програмата "Стъпка по стъпка" можете да намерите в „Добри практики" - Приложение 3).

Създаване на среда, богата на възможности за избор

Участието процъфтява в среда, която предлага истински и смислен избор. Тези среди позволяват на децата да избират материали, да насочват играта си, да избират другари и да оформят използването на пространството. Всяка среда може да насърчи участието на децата, ако е съобразена с техните нужди и умения, свързани с възрастта. Предоставените от средата възможности за избор трябва да осигуряват достъпност и за маргинализираните деца, както и за децата с увреждания, включително с физически и умствени ограничения.

Идеите включват:

- Етикетиране на достъпните рафтове със символи или снимки
- Създаване на зони за различни дейности (тиха игра, сензорни и експериментални игри, конструиране и др.)
- Предлагане на богат избор от материали с отворен край и свободни части
- Използване на инициираната от децата игра като източник за планиране на бъдещи дейности.

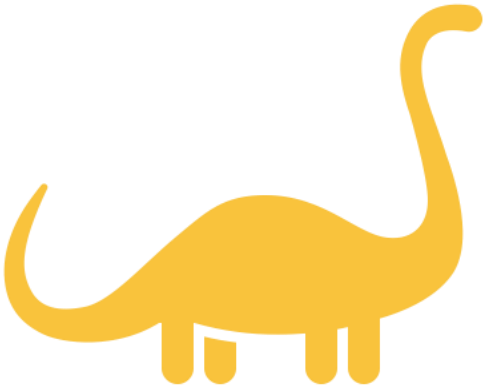

Педагозите и семействата могат да създават тези пространства съвместно, като осигуряват културна съвместимост и познаваемост. Приносът на децата - рисунки, имена, истории - може да бъде видимо интегриран в учебната среда.

Околната среда в центровете за игра на TOY for Inclusion (Играчки за включване) по целия свят е проектирана така, че да улеснява дейности, ориентирани към детето и инициирани от него, като се обръща внимание на нуждите на различни възрастови групи. Центърът за игра на TOY for Inclusion в Загреб например насърчава участието на децата чрез съвместно определяне на правилата, съвместно планиране на дейностите, материалите и играчките (Повече информация за центровете за игра на TOY for Inclusion можете да намерите в "Добри практики" - Приложение 3).

Използване на конфликтите и преговорите като демократични моменти

Конфликтите и несъгласията са естествени инциденти между хората и предлагат мощни възможности за учене за демократично участие. С правилната ориентация и подходящите техники конфликтите могат да дадат възможност на децата да утвърдят ролята си в общността, като се превърнат в посредници и фасилитатори на мира и сътрудничеството.

Начини за подпомагане на разрешаването на конфликти с участието на децата:

Ролеви игри и кукли

„Кътчета на мира“ с успокояващи инструменти и карти с емоции

Визуални табла с правила, създадени съвместно с децата и семействата

Езикови помощни средства, като начало на изречения и емоционални думи

Комуникационни опори като ненасилствена комуникация, конструктивен диалог и активна комуникация

Техники за регулиране на емоциите

Групи за взаимопомощ

Семействата могат съвместно да създават общи правила и ценности. Например те могат да бъдат поканени да допринесат с „домашно правило" или семейна ценност за визуално групово споразумение, като по този начин създадат приемственост в различните среди.

В Унгария фондация "Партньори Унгария" разработи програма за разрешаване на конфликти, в която обучени специалисти и педагози създават безопасна, неоценъчна среда, в която конфликтите се разглеждат като естествена част от социалното развитие на децата и се фокусират върху това да им помогнат да изразяват емоциите си, да разбират другите и да намират собствени решения. (Повече информация за подхода на фондация "Партньори Унгария" към разрешаването на конфликти можете да намерите в "Добри практики" - приложение 3).

Групови дейности срещу индивидуален глас

Макар че груповите дейности насърчават сътрудничеството и социалното учене, участието изисква и внимание към индивидуалния глас на всяко дете. Докато разработват или изпълняват групови дейности, фасилитаторите трябва да насърчават възможностите за равностойно индивидуално себеизразяване. Груповата динамика винаги трябва да се взема предвид, за да се избегне засенчването на по-малко изразителните деца.

Семействата могат да дадат представа за начина, по който детето им предпочита да се ангажира. Индивидуалните планове за обучение могат да включват цели за участие, специфични за стила и нивото на комфорт на детето.

Съвети

- **Редувайте форматите на голяма група, малка група и индивидуална работа**
- **Позволете на децата да се откажат или да участват по свой начин**
- **Използвайте материали, които позволяват себеизразяване без вербална комуникация (музика, картинки, видеоклипове, игри)**
- **Документирайте индивидуалния принос, особено на по-тихите или невербални деца.**

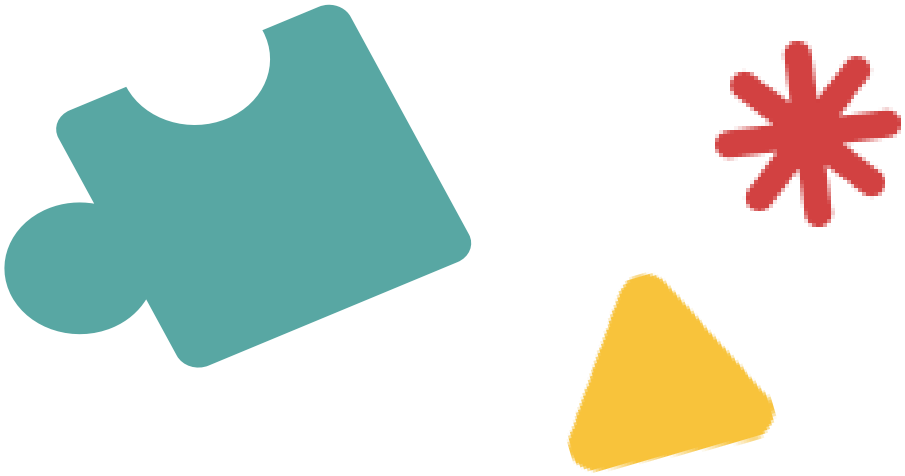

В Молдова, в рамките на инициативата "*Детски площадки в общността*", децата изразяват мнението си както индивидуално, така и в групи. Провеждат се дискусионни сесии и дебати, на които децата могат да споделят мислите, нуждите и желанията си като група и в същото време споделят мислите и нуждите си индивидуално, чрез проучвания на мнението, въпросници и визуални дейности, като плакати и рисунки (Повече информация за *Детските площадки за деца в общността*, включително за бежанци от Украйна, можете да намерите в „Добри практики“ - Приложение 3).

Невербална и предвербална комуникация

Децата, които са невербални, предвербални или използват алтернативни форми на комуникация, трябва да бъдат напълно включени в процесите на участие. В една подходящо развита среда децата, които не са придобили умения да изразяват мнението си поради етапа на своето развитие (предвербални), както и децата, които не избират речта като средство за комуникация поради психологически и психически фактори или травматични събития (невербални), все пак могат да участват в процесите на вземане на решения.

Практиките включват:

- Използване на табла за избор или карти със снимки
- Използване на физическо движение
- Използване на цифрови инструменти
- Предлагане на инструменти за създаване на звуци или музикални сигнали
- Игри, основани на жестове
- Интерактивни истории с реквизит и тактилни елементи.

Семействата могат да помогнат на специалистите да разберат кои инструменти и сигнали работят най-добре за тяхното дете и да създадат съвместно визуални или сензорни помощни средства.

В Унгария *проектната педагогика* включва музикални и двигателни дейности, за да позволи на децата да създават свои собствени ритми и песни без използването на вербален език.

В Италия проектът *TAU: Гласът на децата* използва кутии за желания, в които децата могат да вмъкват своите предложения, а идеите им се документират чрез рисунки, снимки и видеоклипове.
(Повече информация за *проектната педагогика* и *TAU: The Children's Voice* можете да намерите в „Добри практики“ - Приложение 3).

Изграждане на приобщаващи култури: Език, увреждане, травма, миграция

Приобщаващото участие означава признаване и адаптиране към различните способности и потребности на децата, начини на самоизразяване и произход.

Стратегии:

- Използване на многоезични знаци и разказване на истории
- Включване на културно познати предмети и песни
- Предлагане на подход, чувствителен към травмата и тихи места за уединение
- Разработване на дейности между поколенията, ангажиращи членовете на семейството и общността
- Осигуряване на визуални разписания и тактилна подкрепа за деца с невроразнообразие

В Молдова организацията "*Детски площадки в общността, включително за бежанци от Украйна"* организира семинари, които позволяват на децата да изследват културното многообразие и да се запознаят с традициите и обичаите на други култури, като насърчава взаимното уважение.

Проектът за обучение между поколенията "Заедно стари и млади" (TOY) насърчава участието на възрастни хора в игри, обучение и творчески дейности с деца, които са от полза за всички поколения. Вижте този пример за инициатива, вдъхновена от TOY, в Ирландия https://www.toyproject.net/2023/09/immeasurable-gains-intergenerational-learning/

(Повече информация за *детските площадки за деца в общността*, включително за бежанци от Украйна, и *TOY- Together Old and Young* може да бъде намерена в "Добри практики" - Приложение 3).

- Приобщаването се изгражда съвместно със семействата, които споделят знания за историята, идентичността и нуждите от подкрепа на детето си. Участието се превръща в споделен език на грижа и признание.

Свързване на участието на децата с решенията в семейството и общността

Участието не трябва да спира пред вратата на мястото за настаняване в ОГРДВ. Когато гласовете на децата оказват влияние върху решенията у дома и в общността, те развиват чувство за собственост и принадлежност, чувстват се овластени и включени.

Съвети за ОГРДВ

- Организирайте семейно-детски проекти (напр. фотодневници, разказване на истории)
- Организирайте семейни събития, посветени на участието
- Поканете децата и семействата да създават съвместно изложби или събития в общността.

Съвети за семействата

- Позволете на децата да помагат при планирането на храненията, избора на дрехи или решаването на въпросите, свързани с излизанията през уикенда
- Включете децата в определянето на семейните правила или в избора на книги и приказки
- Попитайте за тяхното мнение, когато посещавате парк, магазин или културен обект
- Включете децата в семейните задължения, като почистване, простиране на пране и приготвяне на храна, за да насърчите участието и споделената отговорност.

Този „триъгълник" дом-ОГРДВ-общност укрепва гласа, идентичността и принадлежността.

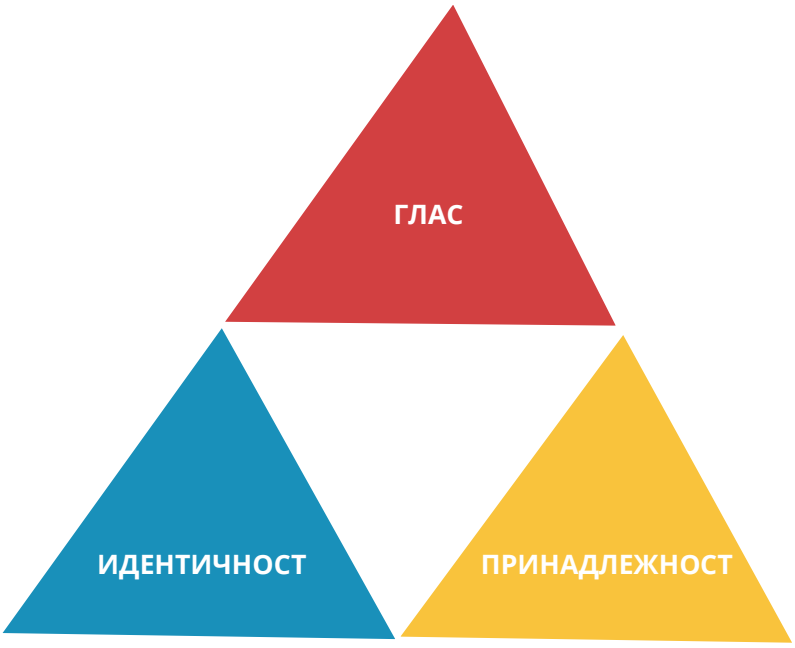

В Унгария *проектът "Детето гражданин*" има за цел да повиши детското участие и овластяването на децата, родителите и професионалистите в местните общности в един от районите на Будапеща. Той включва децата като активни партньори в решенията и програмите, които ги засягат на местно ниво, като работи в местните детски градини в район с висока концентрация на роми, имигрантски семейства и семейства с ниски доходи. Един от резултатите от проекта е създаването на карта на района, която насърчава децата да изследват своя квартал и да отбелязват областите, в които се чувстват сигурни или смятат, че са необходими подобрения.

(Повече информация за *проекта "Детски граждани"* можете да намерите на https://eurochild.org/news/child-participation-in-early-years-a-case-study-from-the-child-citizens-project-in-hungary/)

Примери за решения в реалния живот, върху които децата могат да оказват влияние

Ежедневни решения

- Кои материали да се използват в играта
- Как да се подреди мястото за игра
- Каква закуска да изберете или да помогнете да се приготви
- Как да се преминава от една дейност към друга.

Колективни решения

Участието става реално, когато децата виждат, че техният принос има значение и определя общия живот.

- Каква нова история или тема да се изследва
- Какъв празник да се планира за сезонно събитие
- Какви правила да се използват в груповото време
- Кои песни или езици да включим в часовете в кръга.

В България проектът "*Малките архитекти на промяната*" организира насочени към децата семинари, за да привлече децата като ключови отговорници за вземането на решения в развитието на пространствата за ранно детство.
Чрез използване на творчески техники и обучение чрез игра (ролеви игри, разказване на истории, техники за ангажиране на сетивата) те насърчават децата да изразят своите нужди и предпочитания при проектирането на идеалните за тях пространства.

(Повече информация за "*Малките архитекти на промяната"* можете да намерите в "Добри практики" - Приложение 3).

Участие в изследвания, мониторинг и оценка

Малките деца имат право да участват не само в ежедневните решения, но и в процесите, които оценяват, изследват и подобряват услугите и средата, в която живеят. Мониторингът и оценката, както и научноизследователските дейности, често се разработват от възрастни за възрастни, но могат и трябва да бъдат адаптирани, за да включат смислено гледната точка на малките деца.

В съответствие с Конвенцията на ООН за правата на детето и нововъзникващите практики в областта на изследванията на ранното детство включването на децата в мониторинг и оценка зачита техните развиващи се способности и допринася за по-подходящо, отзивчиво и справедливо програмиране.

Включването на децата в изследванията и може да включва:

- Визуални и игрови консултации (напр. "нарисувай любимата си част от деня")
- Инструменти за емоции (напр. използване на карти с емотикони или цветни жетони, за да се покажат предпочитанията или реакциите)
- Наблюдение и документиране на реакциите на детето при промени в рутината, пространството или материалите
- Ръководени от децата снимки или обиколки на любимите им места в средата
- Споделени ритуали за размисъл със семействата за тълкуване на сигналите на децата и изграждане на разкази за техните преживявания.

Включването на децата в процесите на изследване и мониторинг и оценка не само гарантира, че техните гласове са основа за подобрения, но и изгражда критично мислене, принадлежност и отчетност. То съобщава, че това, което децата забелязват, чувстват и казват, има значение - дори когато е изразено чрез игра, жест, рисунка или, както в примера по-долу, това, което те заснемат с помощта на GoPro камери.

Диви педагогики* и малки деца чрез мозаечния подход

Това изследване проучва действеността и перспективите на 5-7 годишните деца за учене на открито в продължение на една учебна година, като се обръща специално внимание на това как те използват пръчки от дървета в своето самостоятелно учене - символично или физически. Дейностите на открито са ръководени от децата. Изследователите са следвали трите етапа на мозаечния подход. (Clark, 2017).

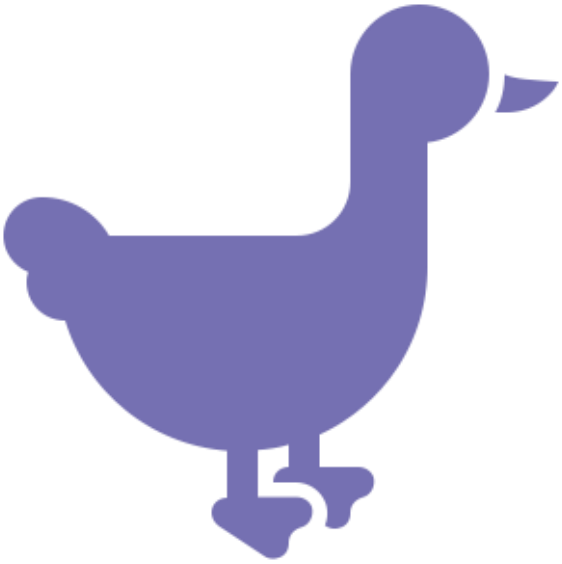

Етап 1: Етап на събиране на данни. Децата събират своите данни с помощта на GoPro (екшън) камери и по време на наблюдаваните разговори. **Етап 2:** Етап на анализ и интерпретация. **Етап 3:** Етап на прилагане на резултатите и действие.

Констатациите илюстрират как пръчките и гората са съществени елементи в детските Диви педагогики и помагат на децата да се свържат с Мястото. Децата са използвали пръчки за изграждане на структури, къщи, изработване на инструменти, оръжия, метли, музикални инструменти и дори парични знаци. Проучването подчертава значението на това малките деца да се свързват с познати и лични места и да опознават флората и фауната близо до себе си.

Източник: Beattie AE, Scott S, Adler D. Wild Pedagogies and Young Children through the Mosaic Approach. *Australian Journal of Environmental Education (Австралийско списание за екологично образование)*. Публикувано онлайн 2025:1-12. doi:10.1017/aee.2025.31

* "*Дивите педагогики*" разглеждат отношенията с различни места, пейзажи, природата и дивото в образованието. Подходът също така оспорва доминиращите версии на образованието, които утвърждават твърд контрол върху преподавателите, учащите, учебната програма и Земята.- Справка Jickling, Blenkinsop, Timmerman and De Danann Sitka-Sage2018

Детският глас и действеност в изследване за ученето между поколенията

Това проучване изследва ролята, която педагозите в ранна детска възраст играят като посредници на гласа и активното присъствие на децата в изследването. То е част от докторантско проучване за междупоколенческото учене като педагогическа стратегия в услугите за ранно детско образование в Ирландия, което е резултат от международния проект Together Old and Young (TOY).

При допитването до 70-те деца, които участват, са използвани две основни стратегии: „рисувай и говори" и „говори и слушай". Методът „рисувай и говори" позволява на децата да изследват въпроси, които те самите определят като значими, и да предадат своите разбирания по тези въпроси. Методът „говори и слушай" включва специалисти, които изслушват в условията на неформални и естествено възникващи взаимодействия между тях и децата. Родителите също са помолени да поканят детето си да разкаже и/или да нарисува рисунка за своя опит в IGL, а родителят да отбележи коментарите на детето по рисунката.

Важни изводи от изследването са:

1. Важността на убеждението на специалистите, че децата имат демократично право и компетентност да създават съвместно смисъла на своя живот
2. Добавената стойност към изследването на познанията на педагозите за детето и неговия контекст
3. Допълнителният смисъл, добавен чрез приноса на родителите
4. Опитът на специалистите в надграждащата подкрепа на децата в изследователския процес чрез използване на мултимодални подходи.

Според изследванията на Ан Фицпатрик тези констатации сочат силните страни на поставянето на децата в центъра на създаване на знания и на педагозите (специалистите) като квалифицирани изследователи, които използват потенциала и на двете групи за подобряване на живота на децата в услугите за ранно детско развитие.

** Действеност (agency) на детето означава неговата способност и право да прави избори, да изразява предпочитания и да влияе върху решенията и действията, които го засягат.*

Източник: Fitzpatrick A & Halpenny, A M. Educators as enablers of young children's voice and agency in research: messages from an Irish study on Intergenerational Learning. Публикувано онлайн през 2025 г: 1-17. *European Early Childhood Education Research Journal,* 1-17. doi:10.1080/1350293X.2025.2541327

От всекидневно участие към глас на общността

Ежедневното участие може да се разпростре извън стаята или пространството за игра, особено когато семействата са привлечени като партньори.

Примерите включват:

- Проекти, при които децата и семействата посочват любими или опасни места в общността
- Визуални изложби, показващи какво искат децата в своя квартал
- Деца, които допринасят за разработването на политики и процесите на вземане на решения.

В Ирландия проектът *HUB na nÓg* предлага набор от инструменти за професионалисти и практици, работещи с малки деца, за да им помогне да участват в процеса на вземане на решения по въпроси, които засягат живота им. Той съдържа насоки, съвети и примери за добри практики за това как да се насърчава действеността на децата, като се насърчават те да правят ежедневен избор и да поемат отговорности, съобразени с възрастта им - в крайна сметка това увеличава видимостта и влиянието на малките деца в политиката и практиката.

(Повече информация за *HUB na nÓg* можете да намерите в „Добри практики" - Приложение 3).

Това е краят на Част 2 от Инструментариума TOY4Participation. Част 3 предоставя набор от инструменти и ресурси, които могат да се използват за целите на обучението, като подкрепа за практиката и при мониторинга и оценката.

Част 3| Задълбочаване на практиката:

Рефлексия, ресурси и препратки

Част 3 | Задълбочаване на практиката: Рефлексия, ресурси и препратки

Инструменти за рефлексия и оценка

Рефлексията и оценяването на практиките за участие е от съществено значение за растежа, достоверността и непрекъснатото им усъвършенстване. В неформалните среди за ОГРДВ, където практиката е променлива и се основава на взаимоотношения, инструментите, които подпомагат структурираното отразяване, помагат на практиците, екипите, семействата и дори на самите деца да разберат и укрепят своята култура на участие.

Участието на малките деца е тясно свързано с техните взаимоотношения с лицата, полагащи грижи, и семействата. В комплексите за ранно детско развитие, хъбовете, където децата и семействата присъстват заедно, е особено важно да се обмисли как участието се преживява не само от отделните деца, но и в контекста на семейната рутина, ценности и общуване. За да се гарантира, че участието е смислено и приобщаващо, то трябва да отчита контекста на детето и да включва семействата както като информатори, така и като съдействащи за участието.

Важно е също така да се признае, че някои семейства може да не са запознати с концепцията за детско участие или да се колебаят по отношение на нея, особено когато е формулирана в термините на детските права, вземането на решения или автономността. Признаването на тези опасения със съпричастност и яснота може да помогне за изграждането на доверие и споделено разбиране. Участието не оспорва ролята на семейството; то я засилва, като насърчава връзката, ученето и уважението.

Ето защо този раздел включва инструменти, които стимулират размисъла е само върху взаимодействията между децата и практикуващите, но и върху начина, по който семействата се ангажират, уважават и включват в процесите на участие.

Предлагаме пет практически инструмента, които да ви подкрепят в този вид работа:

- **Контролен списък за всекидневни пространства** за оценка на възможностите за участие във вашата среда
- Набор от **въпроси за саморефлексия (рефлексивен дневник)** за специалисти
- **Въпроси за начало на разговор в екипа и семейството, които** вдъхновяват диалога и споделеното учене
- **Инструменти за обратна връзка**, съобразени с нуждите на децата и семействата, за затваряне на цикъла на участие
- **Матрица за планиране на участието** за проектиране или адаптиране на дейности с оглед на участието.

Контролен списък за всекидневни пространства

Този бърз инструмент помага на екипите да преценят как тяхната среда и рутина подкрепят пълноценното участие на децата, включително как семействата са приветствани като част от тази култура. Използвайте го по време на планиране и оценка на програмата, размисъл или партньорско наблюдение. Той е особено полезен при подготовката за екипна среща, семейна консултация или като начало на разговор по време на супервизия.

Инструкции: Отбележете всеки елемент като: [✓Постоянно], [- Понякога], [X Рядко/Никога].

След това помислете как тези практики могат да бъдат засилени или адаптирани.

Аспект	Позиция от контролния списък
Приветлива среда	Децата и семействата се посрещат лично и им се предлага избор как да се включат
Материали	Децата имат свободен достъп до материали, подходящи за интересите и способностите им
Рутинни действия	Децата и семействата участват във вземането на решения относно дневния режим (напр. песни, приказки, преходи)
Показване/излагане	Гласовете на децата, произведенията на изкуството и решенията са видими в пространството, заедно с приноса на семейството
Слушане	Екипът документира и разглежда идеите на децата и семействата, за да ги използва при планирането
Включване	Пространството отразява културното и езиковото многообразие и е физически достъпно за всички
Обратна връзка	Децата и семействата виждат как техният принос е повлиял на промяната

Разширен контролен списък за участие на децата, предназначен за практиците във формални и неформални среди за ОГРДВ, е наличен в приложение 2[1]. Той има за цел да подпомогне специалистите да обмислят и подобрят начина, по който участието е заложено в ежедневната среда, взаимоотношенията, рутината и вземането на решения.

[1] За повече информация относно модела и инструментите на Ланди, моля, вижте Педагогическа карта 4

Насоки за водене на рефлексивен дневник

Тези подкани подпомагат педагозите да наблюдават и да разсъждават върху ежедневните си практики на участие. Разсъжденията могат да се правят индивидуално или да се споделят с наставник или колега, за да се получи по-задълбочено разбиране и да се включат други гледни точки.

Съвет: Тези въпроси с отворен край могат да се използват при екипно развитие, рефлексивна супервизия и семейни събирания.

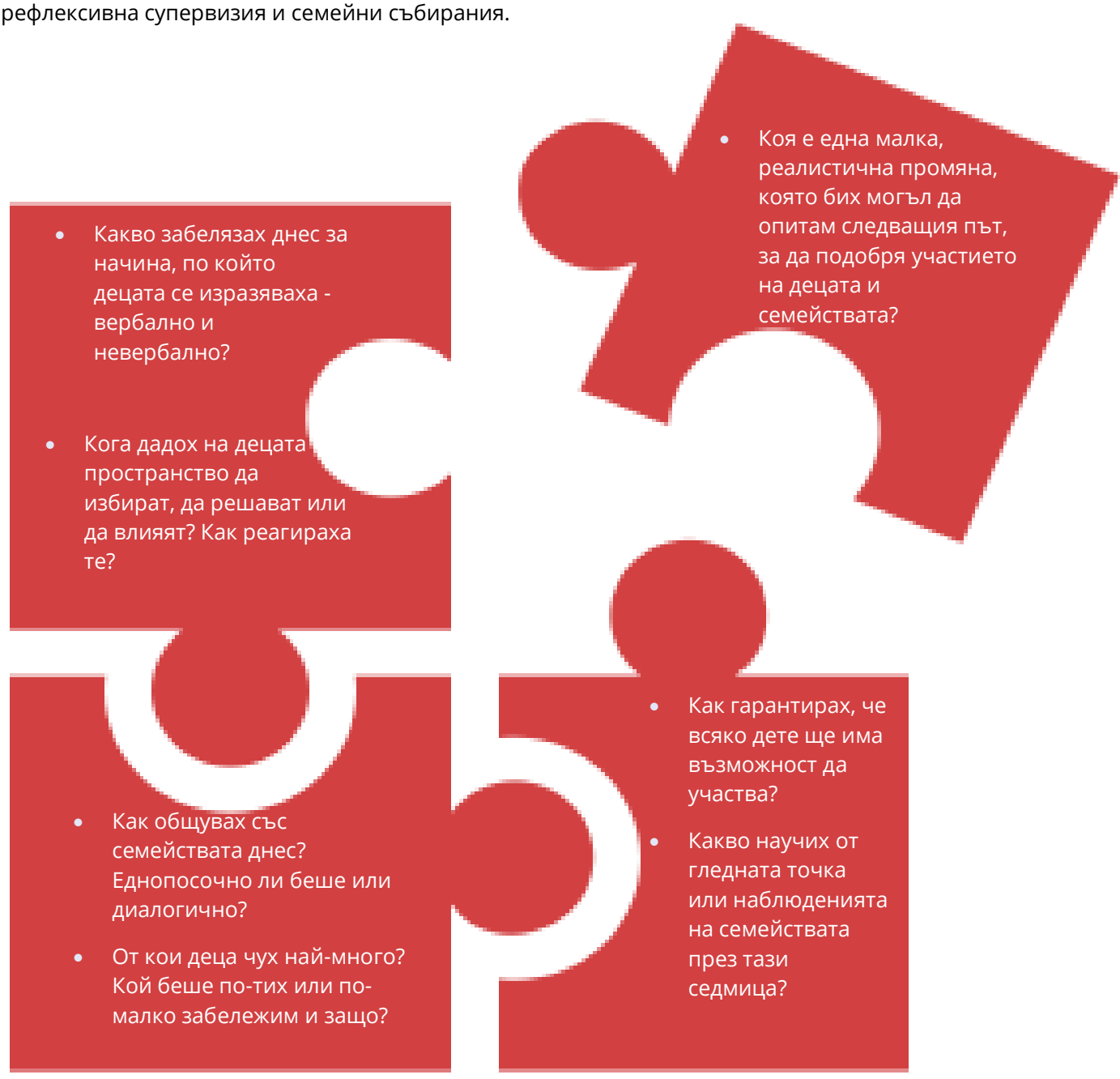

Начало на разговори с екипа и семейството

Тези отворени въпроси могат да се използват при екипно развитие, рефлексивна супервизия и родителски срещи. Те помагат да се пренесе участието от теорията към споделеното ежедневно разбиране.

За екипи

- Как изглежда смисленото участие в нашата среда за дете на възраст 0-2 години? 3-6? 7-10?
- Как използваме моментите на конфликти или решаване на проблеми като възможности за участие?
- Какви решения редовно вземаме *вместо* децата, които бихме могли да започнем да вземаме *заедно* с тях?
- Какво правим, за да сме сигурни, че семействата се чувстват поканени да участват в решенията?
- Какви закуски можем да им позволим да избират или да помагат за приготвянето им?

Със семействата

- Как виждате детето си да изразява предпочитания или идеи у дома?
- Как бихте искали да участвате във вземането на решения в нашата среда?
- Какви видове избор бихте искали детето ви да има в нашата среда?
- Кои са нещата, за които детето ви говори или на които реагира след посещение при нас?

Инструменти за обратна връзка, съобразени с нуждите на детето и семейството

Обратната връзка трябва да бъде редовна, ясна и всеобхватна. Тези инструменти могат да се използват в ежедневни моменти или в края на сесиите и гарантират, че семействата и децата чувстват, че техният принос е видян и оценен.

- **Табло „Вие казахте / ние направихме"**: Показвайте как идеите са били изпълнени, като използвате символи, снимки или двуезичен текст.
- **Карти с емоции**: Осигурете различни лица или емотикони (щастливи, спокойни, разочаровани, уморени), които децата и родителите да използват заедно.
- **Линии за мнение**: Децата и семействата поставят жетони или застават в права линия, за да изразят предпочитанията си, напр. за дадена дейност или закуска.
- **Буркани или кутии за обратна връзка**: Осигурете място за анонимна обратна връзка, като използвате жетони, бележки или рисунки.

Матрица за планиране на участието

Този шаблон гарантира, че участието се взема предвид от самото начало на всеки процес на планиране. Той също така дава възможност за диалог със семействата като съавтори на програмирането.

Елемент на участието	Въпроси за планиране
Пространство	Къде и кога децата и семействата ще имат място да изразят мнението си? Има ли тихи, групови и творчески зони?
Глас	Какви методи ще позволят на всички деца и семейства да участват (рисуване, говорене, жестове, анкети, споделяне на снимки)?
Аудитория	Кой ще слуша и как децата и семействата ще разберат, че са били чути? Ще има ли видими резултати или последващи действия?
Влияние	На какви решения децата и семействата могат действително да повлияят? Как ще споделим историята на тяхното въздействие (напр. чрез снимки, бюлетини, разказване на истории)?

Съвет

Разпечатайте матрицата и я използвайте по време на екипни срещи или сесии за планиране. Поканете семействата да я прегледат и да предложат допълнения или алтернативи.

Този инструмент е вдъхновен от модела на Ланди и подпомага обмисленото, съобразено с възрастта планиране.

Той е гъвкав и може да бъде адаптиран към вашия местен контекст. Най-важното е, че създава култура на размисъл, отчетност и споделена отговорност за превръщането на участието в реалност - такава, която включва не само детето, но и неговите доверени възрастни и по-широка общност.

Ресурси и по-задълбочено учене

Конвенция на ООН за правата на детето (UNCRC), член 12

Конвенцията на ООН за правата на детето (UNCRC) е важно, правно обвързващо споразумение, подписано от 196 държави, което очертава основните права на всяко дете, независимо от неговата раса, религия или способности. Конвенцията на ООН за правата на детето е изградена върху четири основни принципа: недискриминация, най-добрият интерес на детето, оцеляване и развитие и зачитане на мнението на детето. Тя се състои от 54 члена, които обхващат широк спектър от права, включително правото на образование, игра, храна, здраве, жилище, неприкосновеност на личния живот, свобода от насилие и правото да бъдеш изслушан.

Член 12 от Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД на ООН) се фокусира върху правото на децата да изразяват своите възгледи и те да бъдат вземани под сериозно внимание по въпроси, които ги засягат. Общ коментар № 12, издаден от Комитета по правата на детето, предоставя допълнителни насоки за тълкуването и прилагането на това право. В него се подчертава, че децата, независимо от възрастта си, имат право да участват и тяхното мнение да бъде взето предвид, като се отчитат техните развиващи се способности.

Платформата на ЕС за участие на децата

Платформата на ЕС за участие на децата е създадена като част от Стратегията на ЕС за правата на детето, за да гарантира правото на децата да участват в решенията, които ги засягат. Платформата е място, където децата и тийнейджърите под 18 години в ЕС могат да изразяват своите възгледи и мнения по въпроси, които ги засягат, и да допринасят за процесите на вземане на решения в Европейския съюз. Тя има за цел да засили гласа на децата и да гарантира, че те се чуват в дискусиите и решенията, които оказват влияние върху живота им.

Платформата свързва децата с политиците и други заинтересовани страни, като улеснява комуникацията и включването на детските гледни точки в политиката на ЕС и процеса на вземане на решения. Организациите, работещи с деца, могат да се присъединят към платформата, което позволява на децата в тези организации да участват. Платформата включва детски панел, консултативен съвет и секретариат, които работят заедно, за да осигурят пълноценно участие на децата.

Моделът на Ланди за детско участие

Моделът на Ланди е разработен от Лаура Ланди, професор по международни права на децата в Училището по образование към Кралския университет в Белфаст. Нейният модел, подробно описан в публикация от 2007 г. в British Educational Journal, предоставя начин за концептуализиране на правото на детето на участие, както е посочено в член 12 от Конвенцията на ООН за правата на детето. Той има за цел да насочи вниманието на лицата, вземащи решения, към отделните, макар и взаимосвързани елементи на разпоредбата. Четирите елемента имат рационален хронологичен ред: пространство, глас, аудитория, влияние. Моделът за участие на Ланди е представен и одобрен от ирландския Департамент по въпросите на децата и младежта в *Национална стратегия за участието на децата и младите хора в процеса на вземане на решения (2015-2020 г.)*.

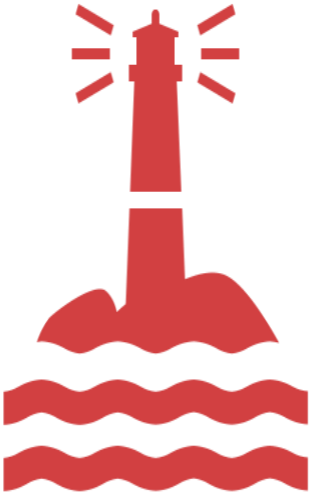

Инструментариум за включване на деца от раждането до 5-годишна възраст в участие в процеса на вземане на решения

Този инструментариум е посветен на това как да изслушваме бебетата, малките деца и малките деца и да ги включваме във вземането на решения по въпроси, които засягат живота им. Той е публикуван от Hub an nÓg, ирландския национален център за високи постижения и координация в областта на участието на деца и млади хора в процеса на вземане на решения от името на Министерството на децата, равенството, увреждания, интеграцията и младежта (DCEDIY).

Съпътстващите ресурси включват:

- Лист със съвети за Включване на деца от раждането до 5 години в процеса на вземане на решения
- Литературен преглед на методологиите за консултиране на деца на възраст от раждането до 5 години (2024 г.).

Наръчник "Слушай, действай и променяй" за участието на децата

Наръчникът Listen-Act-Change е практическо ръководство, предназначено да помогне на професионалистите да приложат смислено участието на децата в процесите на вземане на решения в различни среди. Наръчникът е разработен от Отдела за правата на детето на Съвета на Европа. В него е представена структурирана методология стъпка по стъпка за включване на децата във вземането на решения, които ги засягат, включително на уязвими и маргинализирани деца; тя обхваща подготовката и планирането, изграждането на доверие и връзка с децата, идентифицирането на съответните въпроси, събирането на мненията на децата и действията по тях, както и оценката на процеса.

Специфични за страната ресурси

•

7. Източници за допълнителна информация

Брукър, Л. (2017 г.). *Да се учим, за да играем, или да играем, за да учим? Участието на децата в културите на домовете и заведенията.* Routlegde.

Clark, A. & Moss, P. (2011). *Listening To Young Children (Слушане на малките деца): Mosaic Approach*. National Children's Bureau (Национално бюро за децата).

Hedges, H. & Cullen, J. (2011). Теории за учене с участие: рамка за педагогиката в ранна детска възраст (Participatory learning theories: a framework for early childhood pedagogy). *Early Child Development and Care, 182* (7), pp. 921-940.

Horgan, D. (2024). *Литературен преглед на методологиите за консултиране на деца на възраст от раждането до 5 години*. Hub na nÓg & Department of Children, Equality, Disability, Integration and Youth (Хуб на Нóг и Министерството на децата, равенството, увреждания, интеграцията и младежта).

Lundy, L. (2007 г.). "Гласът" не е достатъчен: концептуализиране на член 12 от Конвенцията на ООН за правата на детето. *British Educational Research Journal, 33* (6), pp. 927-942.

Shier, H. (2006 г.). *Pathways to participation: openings, opportunities and obligations (Пътища за участие: открития, възможности и задължения)*. Деца и общество, 15 (2), стр. 107-117.

Консорциум на проекта TOY. (2014). *Инструментариум на проекта "Заедно стари и млади" (Together Old & Young Toolkit). Ръководство за обучение за инициативи за обучение между поколенията*, Лайден: Проект TOY.

Организацията на обединените нации (United Nations). (1989). *Конвенция за правата на детето*. Служба на Върховния комисар на ООН по правата на човека. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

8. Приложения

Приложение 1 - Речник на основните термини

Термин	Определение на разбираем език
Подходящ за възрастта	Нещо, което съответства на етапа на развитие, разбиране и потребности на детето. Това означава да се използват думи, дейности и очаквания, които имат смисъл за възрастта и способностите на детето.
Действеност (Agency)	Способността и правото на детето да прави избор, да показва предпочитания и да влияе върху това, което се случва с него.
Педагогика, ориентирана към детето	Начин на работа с малки деца, при който в центъра на вниманието са техните идеи, интереси и начини на учене. Това означава да се позволи на децата да правят избор, да изразяват себе си и да учат чрез игра. Възрастните подкрепят децата, като ги изслушват, наблюдават и създават безопасна, богата среда, в която всяко дете може да участва и да се чувства ценено.
Водени от децата	Когато дейността или идеята започва от детето - а възрастният следва неговото ръководство или подкрепя решението му.
Детско участие	Включване на децата в решения, дейности и рутинни процедури, които засягат живота им. Дори бебетата и малките деца могат да участват чрез жестове, игра и изразяване.
Права на детето	Правата, които всяко дете има само поради това, че е човешко същество под 18-годишна възраст. Те са защитени от Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на детето (КООНПД) и включват правото да бъде в безопасност, да бъде изслушвано, да учи и да играе, да изразява себе си, да се развива в подкрепящо семейство или общност и да бъдат зачитани неговите интереси във всички решения, които го засягат.
Съвместно изграждане	Децата, семействата и възрастните работят заедно, за да оформят обучението, рутината и средата.
Вземане на решения	Процесът на вземане на решение при различни варианти. В контекста на участието това означава, че на децата се дават реални възможности да влияят върху случващото се - от малкия ежедневен избор до решенията в голяма група.

Демократична педагогика	Подход към преподаването и възпитанието, който цени гласа на децата, дава им реален избор и ги третира като способни граждани.
Ежедневно участие	Участието, което се случва естествено по време на ежедневните дейности - като избор на закуски, подреждане на местата за игра или избор на приказки.
Цикъл на обратна връзка	Начин да се покаже на децата и семействата, че техните идеи са били изслушани - и какво е било направено в резултат на това.
Истински и смислен избор	Избори, които са реални, а не привидни. Те дават възможност на децата да вземат важни за тях решения - например с какво да играят, с кого да играят или как да направят нещо. Възрастният уважава избора на детето и го изпълнява. Тези избори помагат на децата да се чувстват уверени, изслушани и ангажирани.
Приобщаващо участие	Гарантиране, че всяко дете, независимо от неговите способности, произход или език, има възможност да се включи и да бъде чуто.
Невербална комуникация	Начини за изразяване на идеи, без да се използват думи, като движения на тялото, изражения на лицето, звуци или рисунки.
Участие, основано на игра	Използване на играта като основен начин децата да изразяват себе си, да решават проблеми и да правят избор.
Размисъл	Време за обмисляне на случилото се, как са се чувствали децата, какво са научили и какво би могло да се подобри следващия път.
Практика на взаимоотношенията	Изграждане на доверие с децата и семействата чрез топли, уважителни взаимоотношения - основа за истинско участие.
Рутинни действия	Рутините са редовните, повтарящи се части от деня на детето - като пристигане, хранене, игра, почивка или прибиране вкъщи. Те дават на децата усещане за предвидимост, сигурност и структура. Рутинните дейности са също така богати моменти за участие, тъй като децата могат да участват в решения, да помагат при изпълнението на задачи и да изразяват предпочитанията си по ежедневни начини.
Надграждаща подкрепа	Подкрепата, която възрастните оказват, за да помогнат на децата да опитват нови неща, да участват в решения или да изразяват себе си по-пълноценно.

Приложение 2 - Контролен списък за участие на децата, предназначен за практиците във формални и неформални институции за ОГРДВ

Цел: Този контролен списък помага на специалистите в областта на ранното детство да обмислят и подобрят начина, по който участието е заложено в ежедневната среда, взаимоотношенията, рутинните действия и вземането на решения. Той е подходящ за използване индивидуално, в екип или с партньори от семейството/общността.

Инструкции: За всеки елемент отбележете настоящата си практика:

✓ Да, постоянно; - Понякога; X Рядко или никога

Използвайте подканите за размисъл, за да насочите дискусиите в екипа и плановете за подобрение.

1. Среда и атмосфера

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓ / - / X
Физическото пространство приканва към изследване и избор.	Могат ли децата да имат свободен достъп до материалите, които ги интересуват?	
Околната среда отразява културите, езиците и идентичността на децата и семействата.	Какви елементи в пространството представят кои са децата?	
Създадени пространства, показващи идеите и приноса на децата и семействата.	Правим ли видимо това, което децата казват, правят или избират?	

2. Слушане и общуване

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓ / - / X
Децата редовно са питани за техните мнения, симпатии и идеи.	Как събираме информация от децата извън случайните коментари?	
Възрастните слушат внимателно и отговарят смислено.	Променяме ли нещо въз основа на това, което децата изразяват?	
Използват се визуални, жестови или сензорни методи за подпомагане на изразяването.	Как гарантираме, че всички деца (напр. невербални, многоезични) са чути?	

3. Взаимоотношения и споделяне на властта

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓/ - / X
Към децата се отнасяме като способни и компетентни партньори.	Доверяваме ли се на децата, че ще имат значим принос?	
Семействата се включват в разговорите за участието на децата.	Как общуваме със семействата относно участието?	
Специалистите разсъждават върху собствената си власт и ролята си при вземане на решения.	Кога се отдръпваме и позволяваме на децата да водят?	

4. Избор, игра и инициатива

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓/ - / X
Децата имат възможност за избор при игра, рутинни действия и преходи от едно към друго действие.	Колко често децата избират какво, къде и как да играят?	
Съществуват възможности за дейности, инициирани от децата.	Идеите на децата формират ли това, което се случва днес?	
Материалите и пространствата за игра подпомагат изследване с отворен край	Позволяваме ли на децата да използват нещата по начин, който не сме планирали?	

5. Споделено вземане на решения

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓/ - / X
Децата оказват влияние върху решенията относно правилата, рутините и дейностите.	При вземането на кои решения са участвали децата?	
Използвани са гласуване, групови дискусии или методи за планиране.	Редовно ли използваме инструменти за участие (напр. буркани за гласуване, табла за избор)?	
Има последващи действия във връзка с решенията, за чието вземане са помогнали децата.	Как показваме на децата въздействието на техния глас?	

6. Обратна връзка и последващи действия

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓ / - / X
Децата получават обратна връзка, когато изразяват мнение.	Казваме ли "благодарим ти" или "използвахме твоята идея"?	
Използват се инструменти като "Вие казахте / ние направихме" или кръгове за размисъл.	Какви видими знаци имаме за приноса на децата?	
Семействата са информирани за приноса на децата.	Включваме ли семействата в отбелязването на моментите на участие?	

7. Включване и достъпност

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓ / - / X
Инструментите за участие са адаптирани към потребностите, свързани с развитието, сензорните или езиковите потребности.	Как премахваме бариерите пред изразяването и избора?	
Всички деца се насърчават да участват, а не само най-вербалните или уверените.	Кой може да липсва в нашите моменти на участие?	
Приемат се и се ценят разнообразните форми на комуникация.	Оценяваме ли рисуването, жестовете или движенията толкова, колкото и думите?	

8. Преходи и ежедневни ритми

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓ / - / X
Децата помагат за проектирането или избора на аспектите при преходни действия (песни, сигнали, помощници).	Как преходните действия подкрепят самостоятелността и намаляват стреса?	
Възрастните подготвят децата за промените, като използват визуални материали, истории или дискусии.	Проверяваме ли децата, преди нещо да се промени?	
Децата могат да разсъждават върху ритъма на деня.	Включваме ли децата при определяне как да протича деня?	

9. Мониторинг, оценка и учене

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓ / - / X
Децата се приканват да разсъждават за това, което се е получило или което им е харесало.	Кога питаме децата какво им е харесало - и защо?	
Инструментите за оценяване включват визуални методи, методи, основани на игра или разказ.	Адаптираме ли инструментите си за обратна връзка към различните възрасти?	
Семействата правят съвместни разсъждения за участието на децата и за неговото въздействие.	Родителите част ли са от нашия "цикъл на учене" с децата?	

10. Изграждане на капацитет и професионално израстване

Позиция от контролния списък	Насока за размисъл	✓ / - / X
Екипът получава обучение или подкрепа относно методите за участие.	Кога за последен път научихме нещо ново по тази тема?	
Екипите разполагат с пространство за размисъл относно пристрастията, властта и включването.	Чувстваме ли се комфортно да изследваме как нашите предположения влияят на участието?	
Участието се обсъжда на екипните срещи и при планирането.	Планираме ли с мисъл за участието, а не само заради него?	

Приложение 3 – Добри практики

В този раздел на Инструментариума описваме 16 образователни практики и инициативи, които демонстрират участието на децата, повечето от които са от различни страни в Европа (и един пример от страна извън Европа). Макар контекстът, формата и начинът на провеждане да се различават, те споделят общата амбиция за насърчаване на значимо детско участие в средата за ранно обучение. Повечето от представените инициативи се прилагат от няколко години и са довели до положителни и осезаеми резултати за децата и техните семейства.

Благодарим на всички организации, които споделиха тези примери за детско участие. Надяваме се, че те ще информират и вдъхновят други инициативи да включат детското участие в своята практика и в процесите на вземане на решения. За всяка инициатива е предоставена информация за контакт, ако имате нужда от повече информация от организатора или изпълнителя.

За да разгледате примерите от практиката, вж: TOY4Inclusion (2025 г.). Инструментариум на TOY4PARTICIPATION: TOY4PARTICIPATION Toolkit: Приложение 3 – Добри практики. Лайден [2]

[2] Директна URL връзка: https://www.reyn.eu/resources/toy4participation-case-studies-from-the-field/

Приложение 4 - Насоки за обучение

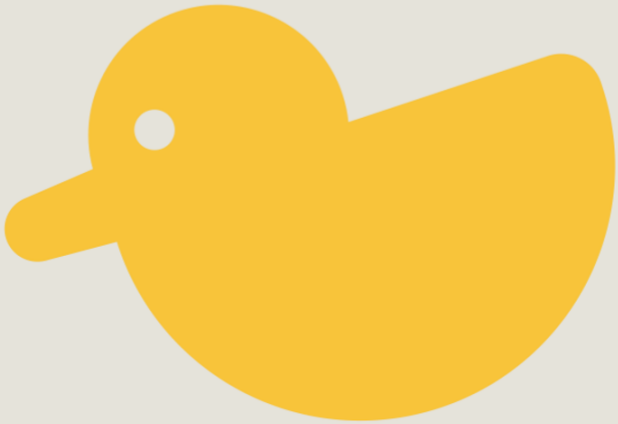

Co-funded by the European Union

партньори

ASSOCIAZIONE 21 LUGLIO

Čubo Libro

for our children

International Child Development Initiatives

IIC

KORAK PO KORAK

LHSI Labor and Health Social Initiatives

PARTNERSHUNGARY FOUNDATION

PEDAGOŠKI INŠTITUT

Škola Dokorán

25+ years for Early Childhood Development